

A GYŐRI BENCÉS TEMPLOM KAMARAKÓRUSÁNAK HANGVERSENYE

2002. október 9-én, szerdán,
este 8 órakor a Szeged-alsóvárosi Ferences Kegytemplomban

Ave Spes Nostra – gregorián antifóna a Győri Antifonáriumból

(Mivel a Győri Antifonáriumban nincsenek bejegyezve az Ave Spes Nostra antifónának előadására vonatkozó utasítások, csak a helye van előírva – karácsony ünnepének I. vesperása előtt, mintegy annak bevezetőjeként hangozzék el –, azért a Zágrábi Antifonárium utasításait alkalmaztuk: gyertyával a kézben énekeltük. Korábbi szegedi hangversenyeinken [1994., 1996., 1998.] – más előadási körülmények között – a teljesebb zágrábi előírások szerint énekeltük az antifónát.)

Győrből jöttünk. A Győri Bencés Templom Kamarakórusa vagyunk. Ezt a zenei kincset hoztuk magunkkal városunkból: az egyik tételt Győri Antifonáriumból. (Zalka Antifonáriumnak is szokták nevezni ezt a kódexet bőkezű gondozójáról, Zalka Jánosról, aki 1867-től 1901-ig volt győri megyéspüspök.) Mikor utoljára – 1998-ban – itt voltunk, még azt mondhattuk: az Ave Spes Nostra az ország egyetlenegy példányban meglevő, a karácsonyi vesperást rendhagyóan megelőző antifóna. Négy év óta azonban van belőle még egy példány: az Isztambulból visszakapott magyar kódexben is megtalálhatjuk az Ave Spes Nostra antifónát – alig különböző dallammal.

Győrött őrizzük e kódexet, éppen úgy, mint legnagyobb kincsünket, a Szent László hermát, a Szent Korona és Szent István jobbja után legnagyobb nemzeti értékünket. Tovább sorolva értékeinket: találjuk ott a Győri Egyházmegye Kincstárában még Bornemissza Pál, erdélyi püspök (+1579) mitráját is, egy olyan püspöksüveget, melyet 30 000-nél több igazgyöngy borít. És nem utolsó értékünk az ugyanott őrzött Zalka Antfonále, mely még nagyságával is kitűnik: az ország legnagyobb kódexe. (Ha szabad róla – ilyen szakrális környezetben – egy egészen profán adatot mondani: kórusunk egykori tagjánál, a püspöki titkárnál egy kilóval nehezebb: 67 kilós a Zalka Antifonárium.)

Mezey László professzor szerint a török hódoltságig a Szent István alapította egyházmegyék katedrálisaiiban minden vásár- és ünnepnap 100 gyermekhang (a káptalani iskola tanulóié) és közel 60 férfihang (a székesegyház papjai-kispapjaié) zenghetett az Isten dicséretét – és így karácsonykor az Ave Spes Nostrát.

Mi ezt az antifónát joggal annyira értékeljük, hogy – ha két év múlva ismét meghívnának bennünket –, akkor is ezzel az antifónával kezdenénk az egyházzenei áhítatot: Ave Spes Nostra. – Most az antifónát Kövecss Hajnalka zenetanárnő intonálta.

Régóta izgat a kérdés, hogy a vallási néprajz honnan források, egyre jobban észre kell vennünk, hogy nagyon sok mindent benne alig lehet megértenünk, ha nem figyelünk meg, mennyire az Egyház liturgiájából származik, abból épült le. Ezért egyházzenei áhítatunk első harmadában mindeddig – és most is – és még ezentúl is –, ebből a gazdagságból merítünk: népünk vallási életében mekkora szerepet kapott eddig is a liturgia, mi a szerepe még ma is, és mitől van az, hogy – sajnos – aggódnunk kell: alig lehet megakadályoznunk további leépülését. Ebben a leépülésben azonban nemcsak a népi emlékezet az, amely felejt, sokkal inkább a vezetők azok, akik sokszor nem is tudják, mit hagynak feledésbe menni.

+ MEGEMLEKEZÉS BELLON TIBOR PROFESSZORRÓL +

Érthető, hogy az elhunyt professzorra, Bellon Tiborra emlékezve, gregorián requiemmel és népi halottas énekekkel kezdjük előadásunkat. Tudom, hogy a legszebb lenne most egy *verrasztó*, vagy egy *népi sirató*. – *Verrasztón* sokszor voltam. De meg kell jegyezni, hogy moldvai csángómagyar falvainkban még ma is virágzó, elmaradhatatlan ez a hagyomány. Az is magától értetődő náluk, hogy három este-éjjel éneklük-imádkozzák, és nagyon vigyáznak arra, hogy négy napig is virrasszanak, ha a temetés napja péntekre esnék, mert ott a Kárpátoktól keletre pénteken – Jézus temetése napján – nincsen temetés. – Szép lenne most itt egy *népi sirató* is. Élőben én már csak négyet hallhattam. Megrendítő élmény volt mind a négy. (Hármat Zoborvidéken és egyet moldvai csángómagyaroktól.)

REQUIEM – gregorián introitus-antifóna (szövege: 4 Ezdr 2, 34–35)

ADJ, URAM, ÚNÉKI ÖRÖK NYUGODALMAT – csángómagyar gregorián ének

URAM, IRGALMAZZ – csángómagyar gregorián ének

Összetartozik ez a három tétel, mégpedig nemcsak a gyász okán, hanem a maga zeneiségében is. Az első – a REQUIEM – kiváló példája annak a gregorián éneknek, amelyről két gyönyörű jellemzést tudunk.

A 2. jellemzés Szabolcsi Bence zenetudósé: A gregorián ének

„... a világ leggazdagabb dallamkultúrája..., a Közép-tenger klasszikus zenéje..., minden dallamszövés forrása és mintaképe..., az egyszólamú zene legdiadalmasabb kivirágzása.”¹

¹ Szabolcsi Bence: A zene története, Budapest, 1976. Zeneműkiadó, 49.

Az 1. jellemzés pedig magától a római Egyháztól való, mely az európai művészi stílusok közül szinte mindegyiket befogadja, de csak egyet vall a sajátjának: a zeneművészetben a gregorián éneket.

A második tétel – ADJ, URAM, ŐNÉKI ÖRÖK NYUGODALMAT – világos és szép bizonyítéka annak, hogyan tud a latinnyelvű gregorián ének népnyelvvé – a jelen esetben – magyarrá válni. Voltak ugyan ennek a váltásnak nem kis ellenzői még az elmúlt évszázadban is.

Pedig maga a korai gregoriánum a népnyelvű zenét vallhatja kiindulásának, mikor egy művészi prizmát feltételezhetünk úgy a Kr. U. 3–4. sz. táján, mely – mint már gregoriánum – a Közép-tenger legfontosabb dallamstílusait egyesíti magában, hogy aztán majd – a prizma másik oldalán – ugyanolyan magától értőddően váljék újra népnyelvvé; igaz, hogy csak egy évezred múltán.²

Sajátos értéke éppen ennek a magyarításnak, hogy csángómagyar énekes előadásában maradt meg. Nyisztor Ferencről ugyan már nem Moldvában, hanem a Dunántúlon gyűjtötték et a magyar Requiemet, de ő Csángóföldön (a Keleti Kárpátokon túl Moldvában) Lábnik községben született és csak a II. világháború alatt/után települt át Magyarországra: 15 000 bukovinai székely és mintegy 1000 moldvai csángómagyarral együtt.

A harmadik tétel – URAM, IRGALMAZZ – nemcsak azért kapcsolódott hozzá az előzőhöz az egyházzenei áhítat keretében, mert magában az akkori – a II. Vatikáni Zsinat előtti – liturgiában is közvetlenül az Introitus antifónája után következett, hanem azért is, mert Nyisztor Ferenc a népzene gyűjtéskor „attacca” énekelt hozzá a magyarnyelvű Requiemhez. Ez az URAM, IRGALMAZZ tétel zeneileg szorosan kapcsolódik – nem ugyan a Requiemhez tartozó Kyriéhez, hanem sokkal inkább – az ún. XVI. Gregorián ordinárium Kyrie-tételéhez. (Szövegét applikálták a jelenlegi hivatalos magyar Kyrie-fordításhoz.³

SEREGEKNEK SZENT ISTENE – a Győr megyei Öttevénytől a moldvai Csángóföldig közismert *halottas* népének – „diktálva”

Magyar népénekeink között a legértékesebbek a zsoltárosak és a himnikusak.

E népének – SEREGEKNEK SZENT ISTENE – ún. *halottas*, ahogyan hívó népünk meghatározza az ilyen énekek funkcióját. Refrénes formájával némiképpen a 135. zsoltárra emlékeztet bennünket. Azzal pedig, hogy egyes szám első személyében énekel – mintegy a halott nevében szól, a legtartalmasabb és legigazabb vigasztalást nyújtja a gyászolóknak. A Győr megyei Öttevénytől a moldvai Csángóföldig ismerik.

Mivel *sokversszakos* népének ez, ezért előadásmódja az ún. *diktálás*. (Az előénekes néni, az előénekes bácsi, az ún. szentember, vagy szentasszony az ének

² Ezt a „művészi prizma” hasonlatot Rajeczky Benjamin, ciszterci zenetudós egyik győri előadásán hallottam az 1970-es években.

³ Éneklő Egyház – Római Katolikus Népénektár liturgikus énekekkel és imádságokkal – Szent István Társulat, Budapest, 1986. 536.

egy-egy sorát előre éneklí [= diktálja], melyet a jelenlevő hívek lendülettel ismételnének. A refrént aztán közösen zengik.⁴

Itt és most Waszti János volt zenetanár volt az „előénekes bácsi”.

ARANYMIATYÁNK – énekelte: Farkas Jánosné Pénzes Margit; gyűjtötte: Erdélyi Zsuzsanna, Nógrád megyében 1974. márc. 14-én

Ennek a 11 versszakos éneknek – legendaballadának – előadásával voltaképpen tisztelni akartunk Erdélyi Zsuzsanna tiszteletreméltó munkássága előtt. Négy évvel ezelőtt ugyanis a győri Bencés Templom Kamarakórusának 1998-as szegedi szereplésekor, Nyisztor Ilonát az ARANYMIATYÁNK moldvai változatának előadására kértük föl. Ez a variáns Medgyesy-Schmikli Norbert, Szelid Veronika és Jáki Sándor Teodóz – egymástól független, 1998-as – gyűjtésére alapult. Mindhárman a Moldvában, Lujzi-Kalagor községben született és élő Csenik Antalné Compó Mária 13 versszakos énekét gyűjtöttük, és akkor még nem tudtuk, hogy egy évvel korábban Harangozó Imre is magnójára vette ugyanazt az éneket ugyanattól az énekestől. – 1998-as szegedi szereplésünk után, a fogadáson hívta fel figyelmünket Erdélyi Zsuzsanna az ő saját, Nógrád megyei gyűjtésére,⁵ amely – sajnálatos figyelmenlenségünk következtében – addig elkerülte mindannyiunk figyelmét.

Ezt a figyelmenlenségünket akartuk jóvátenni, mikor idei hangversenyünkön szerepeltettük az ARANYMIATYÁNKOT, melyet Erdélyi Zsuzsanna gyűjtött.⁶

Az ARANYMIATYÁNKOT – az énekes legendaballadát – előadja: Fr. Kelemen Áron, győri bencés tanár.

DICSŐÜLT SZENT FERENC – népének. – (Szövege: a Kájoni Kancionálé – 1776. – alapján; - dallama: 17. sz., erdélyi gyűjtés szerint)⁷

Jól tudom, hogy az Úr Jézus kiűzte a kalmárszelleműeket a templomból (Ján 2., 14–16.), mégis hadd áruljam el: mennyibe kerül egy ilyen három versszakos népének eléneklése: 60 000 forintba. Kísérőtanár voltam 1982-ben egy kirándulás alkalmával: a győri bencés gimnázium egyik osztályával Asszisi Szent Ferenc születésének 800. évfordulójára Esztergomba utaztunk, és ott a ferences gimnázium diákothonában szálltunk meg. Három nap múlva szentmisét énekelünk a ferencesek templomában, közben felajánlásra ezt a 3 versszakot. A szentmise után az osztályfőnök, Bárdos Lajos professzor bencés tanár fia, Oresztész atya készítette elő a pénzt – a 60 000 forintot: 40 diák és 2 kísérőtanár tartozását. De a ferences házgodnok, Tihamér atya meg sem várta próbálkozásunkat: „Mi zarándoktól nem fogadunk el pénzt!”

⁴ Az népénekdiktálásról bővebben: Jáki Sándor Teodóz: Ősi és modern – A „diktálás”, mint a legősibb népi közösségi éneklési mód – In: Magyar Egyházzene III. (1995/96), 429–433.

⁵ Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Magvető, 1976. a 245. számú ének: Virág szombatja estéjén

⁶ (Ma – október 9-én – délben beszélhettem telefonon Erdélyi Zsuzsannával. Hadd adjam át üzenetét: szeretettel köszönt mindenkit és nagyon sajnálja, hogy nem lehet itt.)

⁷ Éneklő Egyház 298. ének, 359.

ASZTALI ÁLDÁS – in tono peregrino (domokos Pál Péter gyűjtése Gyergyófaluban; és Bálint Sándor gyűjtése Tápén)

Először Domokos Pál Pétertől hallottam. Gyergyófaluban gyűjtötte, ahol kántorkodnia kellett, mert nem taníthatott, nem ismerték el magyarországi diplomáját. Ott a templomban az volt az ősi rend, hogy vasárnap a nagymise végén, harangszóra elénekelték az Úrangyalát. Természetesen az ősi zsoltárdallamra – a tonus peregrinusra. Utána hazamentek és az egész család a családfő intonálására elénekelték az ASZTALI ÁLDÁST – a 144. zsoltár imádságát: MINDENEKNEK SZEMEI – szintén a tonus peregrinus zsoltárdallamára. – A jó ebéd után ismét a tonus peregrinus dallamán szólt a HÁLAADÁS.

EVANGÉLIUM „HAVI BOLDOGASSZONY” ÜNNEPÉN – 3 szólamban

Nagy irodalma van a többszólamú evangéliumnak. Ennek a templomnak búcsúnapján, aug. 5-én, így is énekelhetnék itt a szentmise evangéliumát. – Az ünnep nevével kapcsolatban (*Havi Boldogasszony*)⁸ érdemes lenne megszívlelni az *utolsó szögedi embör*, Bálint Sándor professzor mondatát: „A legújabban egyháziaktól erőltetett *Havas Boldogasszony* finomkodó elnevezés ellentétben van a kialakult magyar szakrális szóhagyománnyal.”

Éneklő: Dr. Héray Tibor, Waszti János és Jáki Teodóz.

AVE MARIA –gregorián antifóna

VICTORIA (1548–1611): Ave Maria – motetta

A négyzólamú motetta indítása az eredeti gregorián antifóna szavaival kezdődik. Külön öröm volt számunkra, hogy Sevilla városbeli spanyol néprajztudós is hallotta énekünket. Victoria ugyanis spanyol pap és zeneszerző volt. Nevezték őt „spanyol Palestrínának”, annyira jól megismerte római tanulmányi éveit alatt legnagyobb polifón mester zeneszerzői stílusát.

NYISZTOR ILONA – csángómagyar népénekművész, Pusztina-Ónfalva

A pusztinai születésű csángómagyar népénekművész ahhoz a székely népcsoporthoz tartozik, akiknek ősei a Madéfalvi veszedelem (1764. jan. 7-e) után hagyták el hazájukat, a Székelyföldet, és menekültek az osztrák tábornokok kegyetlen megtorlása elől a keleti Kárpátokon túlra Moldvába, a csángómagyar őshonosok közé. Míg sokan egészen elvegyültek az őslakosok közé, addig négy községnyi székely önállóan megmaradt és megalkották a négy községet: Frumósza, Pusztina, Szerbek és Lészped. Sajátosan él bennük a magyar öntudat: „A műk őseink nem lettek esküszegők *Inkábbot elfuttak* hazájukból, *mintsábbot* esküt tegyenek az osztrákoknak.”

⁸ Bálint Sándor: Ünnepi Kalendárium 3., Mandorla Kiadó, 168.

AZ ÚRANGYALA – A tonus peregrinus gregorián dallamán tudták már énekelni, még mielőtt a székelyek több ezren kimenekültek volna Moldvába. Sok szép változatban tudták falvankint.⁹

AZ ARANYMIATYÁNK¹⁰ – Annyira sajátos díszítésekkel tudja előadni, hogy megerősíti minden hallgatójában az értékelést: magyarul legszebben a csángómagyarok tudnak énekelni! Lényegében a Csernik Mária-féle ARANYMIATYÁNKOT énekli, de nála sokkalta gazdagabban díszíti énekét.

A CSÁNGÓMAGYAR BOLDOGASSZONY ANYÁNK – Édesanyjától – László Józsefné Kiss Erzsébettől – tanulta az ősi magyar himnuszt.¹¹

A PUSZTINAI BÚCSÚSÉNEK: Ő SZENT ISTVÁN, DICSÉRTESÉL¹² – Mivel saját községünk plébániatemplomában érthetetlen –vagy nagyon is érthető! – okból nem szabad énekelniök saját magyar búcsúséneküket, csak otthon a lakásban, a guzsalyosban, vagy Erdélyben – és egyetlenegyszer az esztendő folyamán Moldvában, a Kacsikai kegytemplom búcsúünnepén, augusztus 15-én, reggel 8-kor a Moldvának egyetlenegy magyar nyelven mondott szentmiséjén –, ezért nagyon szép pusztinai variánsai léteznek e veretes népéneknek. – Pusztinán még most is Szent István magyar király a templom védőszentje. Három másikban (Szöllőhegy, Magyarfalu, Kiczkófalva) már megszüntették Szent István patrocíniumát.

* * *

A rendelkezésre álló idő előrehaladtával az egyházzenei áhítat harmadik része – a polifón zene – lerövidült egyetlen motettára:

PALESTRINA (1525–1594): Jesu, Rex admirabilis – motetta

Közreműködött: Nyisztor Mihályné László Ilona
Kövecss Hajnalka [KH] – Dr. Héray Tibor [HT] – Wasztl János [WJ]
Fr. Kelemen Áron [KÁ] – P. Jáki Sándor Teodóz bencés [JST]

⁹ Vö.: Éneklő Egyház 351. ének, 408.

¹⁰ Bővebben az ARANYMIATYÁNKRÓL: Kiadás előtt álló könyvem – Csángókról, igaz tudósítások – 37. fejezete.

¹¹ Bővebben a csángómagyar „Boldogasszony Anyánk”-ról: Kiadás előtt álló könyvem – Csángókról, igaz tudósítások – 36. fejezete. „Van olyan vélekedés, hogy Kölcsey Himnuszáig ez az ének, a ‘Boldogasszony anyánk’ lehetett (ha nem is a nemzeti romantika értelmében) az egész magyar népnek himnusza. – Jelentős ebben Szirmay Antal 1804-es megállapítása, miszerint 1793-ban már nationalis cantio volt, vagyis nemzeti ének. [Szirmay: Hungarian in parabollis, 1804. 29.]

¹² Bővebben e búcsúsénekéről: Kiadás előtt álló könyvem – Csángókról, igaz tudósítások – 33. fejezete.